

Överlevarna

av

Christian Munthe ©2020

”Är det sant, onkel Avrum?”, undrade Solomon ivrigt och strök undan en hårlock som fallit ned i pannan. ”Har hon fått visum? Ska hon verkligen komma? Hon kommunisten?”

”Vem har du pratat med, Shlojme? Inte din far, det kan jag lova! Fast det är ju helt säkert hans förtjänst, allas vår *macher* och *brojgeber* i dessa onda tider. Men han vet också att hålla snattran, så var får du allt ifrån, undrar jag?”

Novembersolen stod ännu högt så här på väg mot den verkliga sommaren i Uruguay. Den värmdes stora, oregelbundna skifferplattorna som pryddes den ny-anlagda altanen utanför den vitkalkade byggnaden i La Floresta, i vilken gamla druvpressar av väloljat brasilianskt ädelträ fortfarande tog upp det mesta av utrymmet. Det skulle bli den kommande sommarens familjeprojekt att baxa ut och demolera dem, för att äntligen göra något vettigt av den tilltagna lokalen, tänkte Solomon. På loftet skulle det bli inkvartering för de många släktingar som ville besöka när Montevideo och Canelones tog semester, ett andra kök skulle byggas där nere, och ett stort sällskapsrum att festa i. Sedan skulle de bryta upp gavelväggen mot altanen och mura en ordentlig *parilla* längs ena sidan, så att man kunde bjuda på en ståndsmässig *asado*.

Altanen anlades förra sommaren. Med gemensamma ansträngningar från semesterande kusiner förvandlades platsen för den nedlagda vingårdens gamla köks-trädgård till den lund av stillhet, där Solomon och Avrum nu sörplade sin *mate*. Rottingmöblerna som levererats för bara några veckor sedan doftade ännu skarpt av harts.

Solomon svarade inte, så onkel Avrum höjde pekfingeret i en viktig gest och fortsatte obehindrat:

”A jid hot achetnsvontsik prosent pached, tsvaj protsent tsiker in zibetsik protsent chitspel!”

Fortfarande efter nästan fyrtio år bröt gubbens spanska kraftigt och var pepprad av uppväxtens jiddisch, särskilt när han jagade upp sig över något – vilket var för det mesta. Eftersom Solomons föräldrar hade gjort sak av att inte föra invandrar-kulturen vidare till barnen, förstod han de utländska uttrycken endast med stort

besvär och bara fläckvis. Men den här ramsan var en av onkel Avrums favoriter och Solomon hade hört den många gånger förut, när gubben tyckte sig ha något avgörande att meddela: En jude är tjugoåtta procent skräck, två procent socker och sjuttio procent jävlaranamma.

Inte ens en och femtio lång var han, onkel Avrum, med sin skarpt blänkande, fräkniga flint, omgiven av en tjock, ullig krans av hår som, trots den dominerande vitheten, ännu bar spår av sin ursprungliga svärta. Samtidigt stod gubben med sin påtagliga bredd stadigare än de flesta i motvind och ägde ännu i sin begynnande ålderdom en utstrålning som om han ständigt var framåtlutad och på språng. Han kunde skrämja vettet ur vem som helst om han bara satte den sidan till. Nu fixerade han Solomon med bister min, genomborrande blick och ögonen groteskt förstörade genom starrglasögonens tjocka linser. Han tog av sig den buckliga stråhatten, viftade undan några loja flugor medan han sög i sig en slurk *mate* och nickade.

”För du har förstås rätt, *jüngele*, hon kommer faktiskt. Hon kommunisten.” Han nickade igen, som för att övertala sig själv om att det han sade verkligen stämde.

”Visst kommer hon, lilla Leah, käraste syster min! Men på grund av Sendic och hans *behajmische* terroristpack måste din inflytelserika *tate* och alla vi andra vara diskreta. Undantagstillståndet är bara några månader gammalt och det ryktas redan om att blodet flyter i Punta Carretas källare. Snart är det 1969 och det är långt ifrån bara *Tupamaros* som kommer att gå den vägen innan sjuttioalet nalkas, det kan jag lova! Vi åldrade nykomlingar, vi minns och såg hur det gick till i den gamla världen! Så hör upp, Shlojme! Vi får besök av en länge saknad och älskad *shvester in mime* från Europa. Men varifrån hon mer exakt kommer och hennes politik, det talar vi tyst om. *Farmach dus mol*, unge man!”

Minst lika mycket för att föra samtalet vidare som för att luska ut sådant han inte förstod, slog Solomon ut med armarna och höjde ögonbrynen.

”Men varför ska det var så hemligt? Pappa har ju god ställning, det säger ni ju allihop. Han har president Pachecos tacksamhet och beskydd. Han ska hjälpa oss genom mörkret som kommer, säger ni. Och jag är inte israel, onkel, jag heter *Solomón*.”

Onkel Avrum tryckte tillbaka hatten på flinten, slog båda händerna i bordsskivan med ett dovt smackande och naglade fast Solomon med jätteögonen. Ett par tre sekunders tystnad räckte för att inskärpa allvaret. Han talade utstuderat tydligt och långsamt utan minsta åthäva.

”I vår *mishpuche* – inte bara jag och din farmor och du och din mor och far och bror, utan *hela* familjen – har vi lyckan att ha erfarenheter och minnen som många andra saknar. Vi vet hur fort den bördiga jorden på sluttningarna som föder den rika byn i dalen kan bli till forsande rännskita som dränker invånarna i ett nafs

när nästa slagregn kommer. Mina syskon och jag – även din *bobe* Ester, din fars mor – lämnade det där skithålet Staszow i god tid innan allt började: Hitler och Stalin och all deras *farkakte meshigene tsures*. Men inte för att det var roligt, om du nu trodde det, eller spännande, eller för att 'söka lyckan'. Allt vi önskade var lite bättre odds, att inte förlora riktigt lika stort, riktigt lika säkert, riktigt så ofta. När mor och far dött i lungsot gav vi inte två *groshn* för *off morgen zol Got zorgn* och annat rabbindravel. *Di gantse velt iz ajn shhut*, tyckte vi och gav oss av. Och sedan vet du hur det gick: i Bremerhaven var kön kortare till en av båtarna och därför hamnade vi här och inte i New York. Vi kunde inte vänta! Vi hade redan sett tillräckligt och hört mer än nog berättas från seklerna dessförinnan för att förstå att nästa pogrom kan komma när som helst, och då är det likgiltigt vilken sorts *gojim* som råkar hålla i tändstickan: ukrainare, slovakar, ryssar, polacker, ungrare, österrikare eller tyskar; *dus zelbike drek!*"

Onkel Avrum höjde åter ett av sina korta, krumma pekfingrar, men i stället för att låta det fortsätta uppåt, vinklade han det uppfordrande mot Solomon. Inget hytande eller vickande, det bara stod där, som ville han nagla fast själva luften mellan dem båda.

"Och det gäller fortfarande. Inget har förändrats. Socialister eller *colorados*, peronister eller fascister; samma skit! Det har din far förstått och rättat sig efter. Han gör sig inga illusioner om en säker tillflykt, bortom sin egen förmåga att i det tysta göra sig outhärlig."

Onkel Avrum sjönk tillbaka i stolen så att rottingen knarrade och tog ännu en slurk *mate*. Solomon ville säga något om dödsläger och massgravar och vandrande skelett i randiga pyjamasar; att det finns grader även i de värsta och mest ihållande helveten. Men han hade varit igenom det förr med gubben och insåg det hopplösa. För onkel Avrum var förintelsen verkligen bara en ovanligt drastisk puckel på en kurva som beskrev ett öde utan ände.

En jude är tjugoåtta procent skräck ...

Solomon virade nervöst en tjock mörk hårlock mellan pek- och långfinger och tänkte på henne, kommunisten. Hur såg hon ut, hur lät hon? Luktade hon annorlunda? Var hon också rädd till tjugoåtta procent? Eller var hon, som kommunisterna han själv lärt känna vid universitetet, uppfylld av infantila drömmar om självuppföring för något som de, när han pressade dem, haft märkligt svårt att konkretisera bortom kamplust och slagord? Vem av de sju ursprungliga syskonen liknade hon mest? Som om han läst Solomons tankar tog onkel Avrum upp tråden av sig själv:

"Hon var alltid sin egen, Leah. Läshuvud som ingen annan, inte som vi andra. Lånade böcker av Josef, han var den äldste av oss, men han blev kvar och begravd där borta. Jag tror du hört historien."

Solomon nickade, men det var inte en fråga, så gesten bekom inte gubben.

"Äldst som han var blev det han som stack först. Men bara till Warszawa, trots

att han drömde om Palestina och fortsatte tjata om att det bara var tillfälligt. *A tsu-fall!* Förledd av de där sionistiska pratkvárnarna i *Poalei Zion* förstås, det var gott om den sorten hemmavid på den tiden. Klart han mötte kärleken i stället: fick ungar i ett nafs och blev kvar där i Muranów, och så var det med det. Leah slukade hur som helst alla de där häftena han lämnade hemma under sängen innan han åkte; om sionismen och den nya judiska andan och gemenskapen där alla skulle vara lika och bröder och systrar och slita tillsammans i anletets svett för att få öknen att blomma till allas väl, och jag vet inte vad för annat *bube majse*. Det var väl då hon stötte på Moses Hess, antar jag, och sedan var det förkylt: ajöss med utvalda riken och gudsstatens säte på Sion, och hon kunde inte prata om annat än klasskamp och revolution, *di meshigene!* Du vet, jag och brorsorna, vi sket ju i sådan där politisk *drek*. Redan innan Josef packade ihop och försvann bestämde vi oss för att sticka långt bort så fort vi blev gamla nog. Men det blev alltså Leah som försvann först i hasorna på sin storebror; för att hon blev tvungen. Skolläraren hade sett *Kommunistiska manifestet* i hennes ränsel och när han konfronterat henne började hon käbbla emot, *a piskele*. Hos Josef i Warszawa kunde hon gömma sig, så länge det nu varade, men sedan var det ändå han som gick under och hon som klarade sig. *Der menth trach in Got lacht* – när har det någonsin varit annorlunda? Det var i alla fall så vi började kalla henne 'Kommunisten' ... ”

Onkel Avrum skakade långsamt på huvudet och försjönk i tystnad. En het vindpust smekte Solomons ansikte. Mellan pinjetrådets stammar kunde han ana strandens varma, bleka sand bara ett par stenkast därifrån. Där bortom, det ljusgröna blänket från Rio de la plata.

Bilden av den vilda, lärda unga kvinnan som inte var rädd för någonting, som till och med vågade vara uppstudsigt mot sin lärare även med fara för livet, var som en antites till de tilltänkta han själv vågat presentera hemma. Hon var ett löfte om exotiska faror, om hemligheter och elegans, om något annat än den tråkiga trygghet som utlovats av välmenande vuxna, och som han nu förväntades att tacksamt träda in i. Tjugotre år gammal, med färskt examensbevis i näven, väntade han på besked om att efter sommaren kunna börja sin första provanställning vid postverkets nya avdelning för teknisk utveckling. Hans far hade av en tillfällighet blivit den som hjälpt Pacheco att börja bygga upp denna fläkt av framtid och modernitet under dennes korta tid som vicepresident, innan Gestido oväntat dött och fått bådas karriärer att ta ett drastiskt skutt uppåt. Solomon tände en cigarett, han hade firat sin examen med att börja tillåta sig att röka inför de vuxna.

Onkel Avrum lät sig inte imponeras.

”Och inbilla dig inget annat än att jag kallar dig vad jag råkar ha lust med, min käre Shlojme. Det gäller oss alla, vi som vet något om hur livet kan skifta, särskilt en *zejde* som jag. Och för dig är jag *Avraham* om du inte håller dig på mattan!”

Gubben stirrade ogillande på cigaretttröken som ringlande upp genom spaljén

ovanför dem, där vinrankor om en månad eller två skulle slingra fram ett tätt grönt tak lagom till det nya året.

”Israel”, mumlade han med avsmak och spottade ut lite rester av *mate*-blad som slunkit igenom silen i sugpipens ände.

II

Konturerna av Hagia Sophias och Sultan Ahmed-moskéns tinnar och kupoler bleknade redan i fjärran, när kryssningsfartyget Felix Dzerzhinsky lade Bosporen och Marmarasjön bakom sig, för att stäva vidare västerut genom Dardanellerna ut i Medelhavet. Leah kunde föreställa sig suddiga antydningar av kust på andra sidan om de stora solglasögonens sotade linser – Europa till höger, Afrika till vänster, Asien bortom bakvattnet. Men där hon satt, bekvämt tillbakalutad på främre soldäck, såg hon i realiteten bara havets ettriga blänk. Rakt förut var eftermiddagssolens dallrande skiva på långsam nedgång i det tunna diset.

Efter två dygns färd från Odessa hade fartyget endast kort ankrat upp på redan för att klarera passagen ut ur Svarta havet med Istanbuls hamnmyndigheter – detta var ju trots allt fiendeland. Angöringarna i Egypten och Senegal skulle bli anorlunda; efter ett lite längre stopp i Alexandria om några dagar skulle det sedan inte bli fler innan Dakar en dryg veckas färd senare. Därefter skulle de slutligen korsa Atlanten och ekvatorn, för att till slut anlägga Buenos Aires nästan en månad efter avfärd.

Hon satte sig upp i den hopfällbara däcksstolen och drog åt den flortunna sjalen av styv, tjeckoslovakisk nylonväv som, med en knut under hakan, höll solhatten av flätad bast på plats över det mörka, lockiga håret. Hon hade lydigt tagit tablettorna som doktorn på kulturministeriet skrivit ut mer eller mindre på beställning, och kände sig behagligt dåsig nu när stålbandet kring mellangärdet lossats med kemisk magi. Hon satte en filterlös *Popularne* i trämunstycket, vred sig från stäven för att få lä, drog eld på en sticka och fick omedelbart glöd på den snustorra, georgiska tobaken. Det var den enda som stod att uppbringa i Polen just nu, och hon visste att den levererats till fabriken utanför Krakow ur överskottslagren i Tbilisi som belöning då brunkols- och sockerbetsleveranserna österut varit rikliga nog för att väcka gillande i Moskva. Hon hade själv säkerställt att bedriften rapporterats på radion som en nationell triumf. Tillbaka nedsjunken i stolen lät Leah blicken lojt vandra över de andra passagerarna på däck och lyssnade på det lågmälda tjattret av blanda-

de språk; ryska, polska, tjeckiska och något hon gissade var bulgariska. Båten må ha byggts i DDR, men någon tysk kamrat släpptes självklart inte iväg så här långt hemifrån; de fick nöja sig med östersjötrafiken.

Det blev längre tid till sjöss med den sovjetiska lösningen, men jämfört med det helvete av gränspassager, viseringar och kontroller som skulle ha krävts för att borda i Rotterdam eller Le Havre – Lissabon var förstås uteslutet – var det ändå smidigast. För att inte tala om hur mycket enklare det blev att ordna utresetillståndet. Med en rysning mindes hon allt trassel inför färden till Sverige härom året, då hon skulle besöka dottern och hennes outhärdliga make. Och som inte det varit nog, deras besynnerliga kråkslott där ute i förskingringen. En intellektuell karriärkvinna som hon själv; beläst, med hög ställning och många ansedda kulturella vänner i Stockholm från krigsårens exil. Klart det inte hade slutat väl att förvisas till obygden mildtals därifrån. Ynka två dygn på hotell i huvudstaden hade fattiglapparna förmått när det till slut blivit outhärdligt för alla parter; där såg man vad kapitalismen dög till. Samtidigt kunde Leah inte bortse från att tidens flykt och alla förändringar efter kriget också spelat in för att grusa förväntningarna hon närt. Hon hade gjort tidiga framstötningar för att ordna logi genom någon från förr, men de forna vännerna från soaréerna hos Bonniers hade varit besynnerligt undvikande. Låt vara att det, väl på plats, efter några spända möten i vimlet, blivit bättre då hon slutat berätta om chefsbefattningen på kulturministeriets censurenhet.

Nå, nu skulle inte just detta bli något problem framöver, tänkte Leah resignerat. Erbjudandet om pension hade varit generöst och den nya tvårummaren i Mokótow gav lugn efter den förödmjukande skilsmässan från den store mannen, som nu fritt kunde avnjuta paradvåningen på Nowy Świat i sällskap av sin beförade assistentslyna. Leah hade lovat ministern att återkomma med besked då hon var tillbaka, men i själva verket hade hon redan bestämt sig. Under omständigheterna, med de senaste utrensningarna av judiska akademiker ur parti och statsapparat i färskt minne, såg hon sig rentav som lyckligt lottad. Hedersmedaljen och det uppseendeväckande låga medlemsnumret i partiboken hade nog gjort sitt till. Men säkert också att hon gjort klart för alla som betydde något, att hon väl förstod och accepterade vad Gomulka sett sig tvungen att göra. Med Moczar och säkerhetstjänsten i hasorna hade han knappast haft något val. Visst var det ironiskt att det skulle krävas feodala pogromer för att rädda socialismens anseende, och självklart var det idioti att driva intellektuella och ingenjörer, som staten så väl behövde, på flykt till väst. Men det här var politik och hon kunde sin Lenin tillräckligt väl för att förstå, att i den långa väntan på den socialistiska människans ankomst och den sanna kommunism som skulle resa sig ur avfallshögen när staten väl vittrat bort, var det nödvändigt att förhålla sig strategiskt till folkets bristande klarsyn och individuella ledares tillkortakommanden. Hur nära det varit i DDR 1953 och Ungern 1956, sedan i Prag för bara ett drygt halvår sedan; chocken då hade blivit till insikt nu. Säkert

skulle de bli tvungna att ta till både mer och beskare medicin vad det led, för otåligheten skulle knappast försvinna bara för att det tog slut på judar att deportera.

Hon måste ha somnat till, för när hon nästa gång såg sig omkring var det mörkt och rått och däckets var tömt på folk. Huvudet svärmade av minnen som trängde igenom den kemiska sömnens bräckliga försvarsverk. Kuriräventyren för particellen i Warszawa, som försatt tonåringen i den extas som ännu definierade kärnan i den tro som nu höll den mogna kvinnan uppe. Månaden i Pawiak-fängelsets fuktiga källarhål, när hon åkt fast för att ha trotsat utgångsförbudet. Tron hjälpte henne att tiga när poliserna till en början skällde henne för subversiv, och den hjälpte henne att uthärda när de slutligen trodde på hennes upprepade försäkningar om att hon inget annat var än en vanlig *kurwa* och agerade därefter. Älskade äldstebror Josef, förutom Leah den ende av de nio syskonen som blivit kvar i landet efter föräldrarnas död, hade uppvaktat Muranóws stadsdelsmyndighet och tjatat och mutat henne fri och därefter skällt ut henne efter noter hemma vid köksbordet. Sedan satte han hela sin unga familjs säkerhet på spel, när han i lönnedom såg till att ordna henne ut ur staden med rörelsens hjälp.

Leah tänkte ännu en *Popularne* medan hon försökte orientera sig i diset på däckets och förstå åt vilket håll hon behövde gå. Samtidigt översköldes hon av minnen från exiltiden i Danzig som följt. Det passionerade men katastrofala äktenskapet med den stilige, blonde muraren från Langfuhr. Med sina fräknar och glittrande blå ögon var han som en dröm från en sovjetisk revolutionsaffisch; socialismens hjältar med tunga verktyg och vapen i de kraftfulla nävarna och blickarna stadigt riktade mot den uppåtgående solen. Samma hjälte som kvickt lämnat henne i sticket för de spanska kamraterna och vidlyftiga drömmar om en hägrande revolutionär morgonrodnad långt bort från vardagens bleka ansvar och tristess. Trons extas hade aldrig befunnits sig längre bort än när hon med värkande bröst slavade mellan vagga och köksbänk, fjättrad vid spädbarn och skrik och äckelblöjor och geggig välling. Inte ens litteraturen – hennes tillflykt sedan barnsben – förmådde freda Leah från att ätas upp av denna nådlösa parasit, som vände hennes egna känslor mot henne själv i ett fängelse fyllt av instinkt, skuld och panik. Nyheterna från Spanien som samtidigt bara blev sämre, och de polska och tyska säkerhetsagenterna som sniffade allt närmre, i takt med den kalvbenta statens panikartade försök att mota det växande åskmolnet från öst och samtidigt blidka den nyvakna vargen som lysten dreglade från andra hållet. Svärfars kontakter med det som fanns kvar av de gamla nätverken säkrade att hon kunde ta livlinan ut precis innan Stalin krossade vad som fanns kvar av den internationella rörelsen. Lättnaden på däckets till fiskebåten med kurs mot Bornholm när kaptenen meddelat att de anträtt internationellt vatten var oerhörd. Men 1938 hade förstås varken hon eller någon annan annat vid den av det hon och dottern därmed undkommit.

Att uppvaknandets nakna skräck och hjärtklappning numera var familjära gjorde dem inte mer uthärdliga, men tablettorna hade tack och lov fortfarande någon verkan. Med röken från ännu en *Popularne* stickande i strupen för att stärka sig under vägen över däck, kände hon trämunstycket värmas upp mot fingrarna i takt med att nikotinet födde fram lättnad i bröstet. Hon tänkte på det brundragerade pillret som lovade frälsning efter middagen. Doktorn hade också skrivit ut en ask med blå, men med stränga förmaningar om att lämna dessa till verkliga nödlägen och varningar om risk för överdriven sömnhighet och dämpad känsel i fingrar och tår. I det dunkla skenet från den matta, stålnätsinklädda däckbelysningen skymtade hon en och annan sovjetisk matros, sysselsatta med allehanda obegripligheter. Stiliga pojkar med yster mandom, som tagna ur en Eisenstein-film med sina vida, runda, vita mössor. Den svaga återklangen av hur arbetarhjälten i Danzigs förorter en gång väckt könet att öppna sig skälvde genom kroppen, även om den kemiska själsfriden numera dämpade varje ansats till verklig åtrå. Genom däckventilerna kunde hon se sällskapsrummet, där passagerare av olika åldrar och kön satt försjunkna i tidningar, samtal eller schackpartier. Hon var ingen oäven spelare själv, men hade numera sällan tålamodet att föra ett parti till avslut. På de låga borden stod teglas med mattpolerade hållare av metall som pryddes av Svartahavsrederiets emblem i bleknande rött och svart, intill fulla askkoppar av samma material. Tobaksröken var tjock under taket och det stod en stor samovar i ena hörnet. Längre in, bakom mjölkfärgade glasrutor med graverade revolutionära motiv fanns själva matsalen. Borden var dukade för den stundande middagen: nötta vita dukar, lättmetallbestick och kantstött porslin, men det fanns i alla fall generösa vorkaglas som lovade lindring.

En bild av syskonen som hunnit ge sig av innan allt elände börjat blixtrade förbi när hon svängde in genom dörren. Avrum hade sänt ett fotografi; de var åldrade nu allesamman, uppklädda och uppställda mot en vitkalkad vägg i solen någonstans på landsbygden därborta. Men det som nu framträdde för Leahs inre blick var ett sceneri från en tid mycket längre tillbaka: Mor stod vid grytorna och nio stojande, hungriga ungar flockade sig redan kring det grova träbordet i det låga timmerhuset i Staszów. Far och Josef kommer in från dagsverket i skomakeriet som inrymts i ett tillbyggt skjul på gaveln intill, båda hukar för att inte slå pannan i dörrfodret. Innan far ens fått av sig de leriga stövlarna deklarerar han med bitter stämma:

”Er storebror har bestämt sig för att flytta till Warszawa. Där ska han bli rik och återta kung Davids tron, eller vad det nu är som han och hans galna *Poalei Zion*-vänner inbillar sig. Hans gamle far och hans familj kan klara sig ändå, tycker han.”

Tystnad och blickar som utbyts över bordet. Hennes egen frågande uppsyn möter älskade Josefs sorgsna men beslutsamma blick, Avrums och de andra yngre bröderna blänger mer dolskt illmarigt på varandra. Många år senare ska han i brev

berätta för Leah att de redan börjat prata om amerikabåtarna vid den här tiden. Minsta systemen Ester, för liten för att förstå vad som händer, otåligt väntande på att få börja sleva i sig av kålsoppan. Drygt två år senare har de alla försvunnit åt varsina håll, och föräldrarna vilar på tuberkulos-kyrkogården. Så frälstes hela familjen Eidelbaum från transporterna till Belzec och Treblinka som inleddes drygt tio år senare.

Bilderna och ljuden började komma allt tätare sedan: mäktigt svallade de in och var omöjliga att hålla undan, lika ihärdiga som Atlantens dyningar som vaggade Felix Dzerzhinskys stålholje mot den nya världen. Scener spelades upp inte bara från barndomen utan även från senare smärtpunkter. Hämnlystna gengångare vällde in, för att sedan skingras i tomma luften när hon rycktes upp kallsvettig av skräck i hyttens kolmörker.

Återföreningen i Norge med maken, arbetarhjälten nu undernärdd och bruten av kriget och underjordslivet i Frankrike som krävdes för att undkomma ödet som annars väntade varje tysk kommunist. För Leahs del var det dock långt värre att finna honom politiskt desillusionerad och trolös. Att tvingas inse att hjälten inte haft mage att tåla NKVD-rådgivarnas hårda nypor för att hålla rent i de republikanska leden, innan Stalin tröttnat på det spanska folkfrontexperimentet och lämnat republiken som en munsbit åt fascisterna. Hennes egen ångest var kanske inte svagare, men blek i jämförelse; utan möten med det nakna våldet att skylla på och med tron i behåll att klamra sig fast vid. Som kvinna var hon besviken över hur lite hennes man förmådde erbjuda henne, men samtidigt lättad över hur snabbt han fann tröst i sysslorna kring dottern, så att hon själv till slut fick utrymme och frid att åter kunna njuta av litteraturen. Ett och ett halvt år senare skänkte *Weserübung* och flykten hals över huvud till Sverige utökad respekt för dem som par: jämställda i en delad utsatthet i exilen men, viktigare ändå, samtidigt åtskilda i enkönade svenska interneringsläger för politiskt suspekta utlänningar, och med dottern i tillfälliga fosterhem, medan undersökningar vidtogs för att utröna om de eventuellt utgjorde ett hot mot den nya värdnationens säkerhet. Under besöket härom året hade dottern låtit Leah förstå att han tydligen fortfarande, efter nästan trettio år i Sverige, förvägrades medborgarskap – än idag var det bara statslösheten som räddade honom från deportation. När det väl stått klart att de skulle få stanna hade Leah, välsignat ensam i sitt låsta rum i Lokabrunns forna kuranläggning, känt frisk luft strömma ned i strupen för första gången sedan hon med vinden i ansiktet siktat Svaneke fyr på Bornholm i det råa havsdiset tre år tidigare.

Men i lättnaden hade också det förbjudna befriats: det utsägliga som legat dolt i väntan på att få träda fram i ljuset fick plats att röra sig mot ytan. Något år senare hade det förpackats i tillräckligt smaklig klädnad för att börja kunna utsägas i de allt tätare grälens spår. Hon flydde allt oftare den lilla evakueringslägenheten i

Hagalund för innerstadens konditoriflård med värdigare sällskap på Fix, Ritorno eller Kungstornet. För att inte tala om de efterlängtrade litterära soaréerna på Nedre Manilla eller Riddarholmen. Det började som en teoretisk tanke i intellektuella samtal och uppslupna konversationer i Stockholms egendomligt kosmopolitiska krigsreservoar av kulturella och moderna människor. Snabb att lära sig språket läste hon beundrande Alva Myrdal och Ottar, vilka utan åthävor meddelade att en mor inte alls måste vara slav under sitt barns behov, lika lite som en kvinna behöver vara det under sin kropps biologi. Knoppen av frihetstörst sprack med ens upp och fick ett namn; hur kunde så kloka och upplysta människor *inte* vara kommunister? Med freden kom därför skilsmässan, och med den alltmer plats för det nya liv som börjat öppna sig. Så kom bjudningarna på den nya, Moskvatrogna partibeskickningen och kamraternas lockrop från andra sidan Östersjön inför 1947 års val: nu händer det, Kielce-pogromen var en engångshändelse, nu bygger vi socialismen på askan av det gamla och alla får vara med – vi behöver dig, Leah! Hålet längst därinne vrålade ut sin hunger genom lögnernas isolerande skikt: den outhärdliga sanning som sedan blev allt svårare att undkomma när den ideologiska extasen ljummat i grustaget som återstått av staden hon en gång känt. Dottern lämnade hon kvar, och hennes oförstående, infantilt uppriktiga längtan i breven från Sverige ställde Leah naken inför livslöggen. Vodka, piller och *Popularne* gjorde det möjligt att leva med sanningen att språnget hon tagit och sveket det inneburit inte kunde tillskrivas någon annan än henne själv.

Samtidigt socialismens krassa verklighet bakom skrivbordet på kulturministeriet: besluten om manuskript, föreställningar, utsmyckningar, radioutsändningar, bilder, inspelningar, skulpturer och kommunikéer. Stryk bort och radera! Kamrat, ert kunnande står utom allt tvivel, men det vore önskvärt med mer relevanta motiv! Kommer inte på fråga! Så ska det låta, en sann revolutionär anda! Sådan otacksamhet mot våra bröder befriarna kan inte tolereras! Kära vän, du har min största respekt som konstnär, men du måste kunna sätta statens och socialismens intressen före dina egna egocentriska uttrycksbehov! Gör om och gör rätt!

De naiva konstnärerna och intellektuella nyttjade till en början sin formella rätt att överklaga då de var missnöjda, fulla av tro på rättvisans objektivitet i den folkrepublik som snart, alldeles snart, skulle göra Utopia verkligt. De saknade den skolning som krävs för att förstå, att på den objektivitet de förlitade sig på finns inget annat mått än historiens nödvändiga gång. De insåg inte den enskilda röstens obetydlighet när Centralkommittén slår fast vad som krävs för att hålla kursen rak och mota kontrarevolutionens envetna hugg. Det var förstås inte Leahs beslut rent formellt, det som hände sedan; hon bara meddelade ärenden, bedömningar och beslut uppåt i hierarkin i enlighet med sina instruktioner. Men efter ett par år av strategiskt utvalda inbromsade karriärer och, i några extrema fall, upphävda kulturarbetartillstånd förstod de flesta spelreglerna och antingen inordnade sig, flyd-

de eller gick under.

Taket var högre numera och hon behövde under sin resa inte oro sig över att säkerhetspolisen skulle upptäcka de hyllmeter av en gång subversiv litteratur som fyllde det nya vardagsrummet på Ulica Wiktorska. Leah gjorde sig inga illusioner om sina motiv, biblioteket hade byggts upp och möjliggjorts av rent yrkesmässiga skäl, även om hon numera brukade intala sig att hon i alla fall haft något att skaffa med takhöjdens gradvisa förskjutning uppåt. Vilken tur hon ändå haft, som utvalts till ett ämbete vars krav så väl varit i samklang med hennes egna behov och förmågor! Kärleken till litteraturen och konsten och den bildning den skänkt henne hade så, trots den kärva sidan av dess mer omedelbara yrkesmässiga användning, på lång sikt kunnat bidra till ett ökat svängrum för fantasin och känslorna i det nya riket. Inte heller presenterna från konstnärsvännerna som dekorerade väggar och hyllor där hemma gav skäl till fruktan eller ånger. De hade alla undsluppit den unga statens vassa armbågar och flera hade i sinom tid nått höga positioner och förstod tacksamhetens bud. Detta var ju trots allt Polen; att inte acceptera gåvor skulle snabbt lämnat den mäktigaste utan vänner och allierade. Om de kom på förhand eller efter levererad tjänst spelade i det sammanhanget ingen roll; det handlade aldrig om konkreta uppgörelser, utan mer om en slags oreflekterad livsform.

Allt detta sammantaget gjorde att hon inför resan känt en ny tillförsikt ta form. En inre soliditet som satt sig i takt med insikten att hon skulle undslippa partiets vrede över det folkliga missnöjet. En lättnad som virade skyddande lager att värja henne från ekot av det besinningslösa vrålet längst där inne. Men inför Atlantens väldighet och dyningarnas rullningar blev den nyvunna tryggheten allt flyktigare. Hon gjorde några ansatser att med hjälp av sällskap undfly den spegelbild av naken tarvlighet som havet erbjöd: nedslag invid schackborden, spontana samtal under däckpromenader, middagskonversationer för att finna likar. Men liksom där hemma hade hon svårt att utvärda och fann sig gång efter annan sitta ensam efter att uppriktigt ha meddelat vad hon egentligen tyckte om sällskapet som lämnat henne, eller bara snäst till efter att ha tappat humöret. Sådant hade kunnat gå an när hon varit ung, eller senare när hon haft hög ställning. Men i detta isolat av främlingar blev hon bara en högfärdig kärring utan självbehärskning. Detta skulle alltså vara framtiden efter hemkomsten. Ensamheten och havet fick lagren av dämpande omslag kring vrålets eko att lossa i fogarna. Det var som att själva saltet i havsluften frätte undan självbedrägeriets mångåriga, omsorgsfullt lagda skikt, och hon ställdes skyddslös ansikte mot ansikte med sanningarna dottern låtit henne höra mer än en gång. De hade återförenats då flickan efter avslutad realskola kommit på besök. Det var menat att hon skulle stanna några månader, men bara efter en dryg vecka av ömsesidigt raseri hade Leah sett sig nödd att utnyttja sina kontakter på Orbis för att ordna en hastig återresa med hänvisning till en påhittad akut sjuk närstående i

hemlandet. Minnets påstridiga återskall mitt i havets isolering blev snabbt outhärdliga. Hon öppnade asken med de blå pillren redan innan de angjort Dakar.

Överfarten och ekvatorialpassagen förlöpte därefter i ett befriande töcken av minneslös halvdvala, som transporterade Leah runt, runt mellan hytt, däcksstol, matsal och tillbaka. Ständigt med röken från en *Populärme* ringlande upp längs den slappt hängande underarmen; den andra i tvär vinkel över mellangärdet, med ett krampaktigt grepp om motsatt armbåge. Så betraktade hon omvärlden utan att märkbart notera skeenden eller scenerier, medan böckerna av Duras, Lessing, Marquez, Updike, och andra hon packat med sådan omsorg, lämnades olästa på nattduksbordet i hytten, och schackpjäserna i sällskapsrummet förblev orörda av hennes allt stummare fingertoppar.

Inte förrän hon siktade Buenos Aires vidsträckta ljus en tidig, sömnlös morgon strax innan gryningen bestämde hon sig för att packa undan pillerburken. Att träffa syskonen skulle göra ont hur som helst, men det var den sortens smärta som inte spann trådar av hennes egna svek. Med viss förvåning insåg hon, i den plötsliga klarsyn som trädde fram när kemikalierna sjönk undan, att hon rentav såg fram emot plågan och ville kunna minnas för att vårda den. Det slags lidande som dröjer kvar med en säregen mildhet, såg hon framför sig, sjungande sitt budskap att trots allt finns det ett band som aldrig hotar att brista och som hon samtidigt skulle förstå att uthärda.

III

Glada plums och tjoanden från barnbarnen och deras nya svenska lekkamrater i poolen nådde Solomon när han, pustande och tungt stödd på käppen, sjönk ned i sin väl insuttna länstol bredvid öppningen till det murade och basttaksbeklädda *parilla*-området i La Floresta. På håll hördes de långväga vuxna släktingarnas obegripliga mummel, där de satt i skuggan under parasollerna på andra sidan av altanen, och från paviljongens mörka sällskapsutrymme bakom honom surrade en fotbollsmatch på teven som ingen iddes titta på i eftermiddagshettan. Han njöt av att få hämta andan, vila sina vätskestinna ben och läppja på den sockerfria lemonad han numera tvingades hålla sig till i vinets och whiskyns ställe. Även cigarrerna och *dulce de leche* försakade han med smärta sedan dryga tjugo år tillbaka i detta nya liv av fetma, högt blodtryck och diabetes, där läkare och fruntimmer hade mer att säga till om än han själv. Men det här var i alla fall den fredade vrån, hans eget reservat att dra sig undan till, så länge det nu skulle vara.

Trots att han irriterades av teveljudet fann han ändå inte ork att resa sig och gå de få metrarna för att stänga av. Tänkte att nu är det fan snart slut med en, när man inte ens mäktar med en sådan skitsak. Men i nästa stund fanns det trots allt glädje i mage och bröst över att den nya generationen kunnat sammanföras tvärsöver världshavet. En anknytning som mot alla odds inte förmåtts att brista.

Nyårsaftonskvällens utlovade *asado* på lamm behövde börja förberedas redan tidig eftermiddag för att bli bra, och sin ålder till trots hade Solomon inte en tanke på att vare sig köpslå med kraven han själv satt upp, eller överlåta plikterna på någon annan. Men nu var köttet styckat och insmört med örter och kryddor, fyra olika sorters salsa i väl tilltagna mängder i lerbunkarna stod färdiga i kylan, där de fick dra för att göra smakerna djupa. En andra omgång ved brann sprakande i den rymliga järnkorgen intill grillgallret så att glödande kol med tiden kunde trilla ned under gallret i den mängd som skulle krävas senare. Hanförtjänade en paus. Skål för det! Men också, kunde han utan åthävor erkänna, för att han i sin vrån kunde undvika de vuxna släktingarnas engelska, som han hade svårt att följa, hur upplivad han

än var över att de tagit sig hela denna väg. Och så förstås lättnaden, som var svårare att tillstå, över att för en stund få slippa de taktlösa frågorna om juntatiden.

Där i sin fridsamma nord kunde de tydligen inte förstå att det var något man helst inte talade så särskilt mycket om, de mörka åren under 1970- och 80-talen, eller för den delen vanvettet decenniet dessförinnan. Däremot var det numera desto vanligare att drömma sig längre tillbaka; då när Uruguay strålat som en stjärna av upplysning, välstånd och förnuft i den bisarra legeringen av feodalt, kolonialt och banarepubliksindustriellt kaos, som var Latinamerika strax efter kriget. Många ville nu dra paralleller därifrån till samtiden och återta en förlorad stolthet, som vore man tillbaka i detta gyllene förflutna, bara utan sin bittra efterbörd. Men Solomon brukade grymta auktoritativt ogillande när sådana tongångar hördes kring middagsborden. Man behövde visserligen inte hålla på att hela tiden älta de hårda åren och inte heller otåligt krafsa i dem efter kvarlämnad skit, som grannarna runtkring envisades med i sin infantila otålighet. Det hade visat sig bäst att låta det förflutnas oförrätter vila, var Solomons bestämda mening – hade inte lagen som gav amnesti åt juntan och dess hantlangare bekräftats i folkomröstningar två gånger om kanske? Men att *helt* blunda för de oerhörda grymheterna, att låtsas som att de aldrig kunde återkomma, var farliga dumheter. Brassarna och *gauchos* hade som vanligt inte klarat av att sätta förnuftet främst, och på besök hos vänsterkusinerna i Buenos Aires brukade det bli långdragna käbbel om nyttan av tystnad och glömska – eller ”förräderiet”, som hans mest envetna kusindotter, akademikern Mariana, med sina ljusblå drömmar om demokrati och rättvisa, ville ha det till – särskilt efter att operation Condor hade avslöjats. När Bordaberry härom året till slut dömts för sin inblandning i den CIA-organiserade konspirationen av kidnappningar, tortyr och statskupper hade det inte varit någon ände på hennes gliringar om orientalernas hyckleri.

Nåja, släktingarna på andra sidan Rio de la plata, de hade ju alltid sina skäl att bråka, det låg i blodet, sades det, och i den stora stadens puls om inte annat. Sextio procent Italien och fyrtio procent Spanien, som de själva stolt brukade framhålla. Och så tvärsom här hemma på den orientaliska sidan med sin stilla lunk, rena bondvischan i jämförelse. Men trots oenigheterna delade de ändå släktens vårdade erfarenheter från förfluten flykt och överlevnad, och insikterna om människans och politikens yttersta natur som dessa fört med sig. Då fick det vara som det ville med de där andra procenten: *a jid hot achemsvonsik prosent pached*, som gamle onkel Avrum alltid tjatat om.

Men de här människorna från det obegripligt rika landet i norr, med 250 år av fred eller vad det nu var, och grannar som tydligen, vad han läst, mest tyckte att svenskar, det är ett gäng *maricon*, vad hade de för skäl att intressera sig? Hur kunde de ens börja begripa första stavelsen i vad som krävs för att överleva när staten faller fritt, fångad av sin egen yttersta grund av råaste våldsmakt och onåd, strax in-

nan den skulle ha spetsats på kaosets rakbladsklippor? Hur ska människor och deras barn då kunna existera på annat vis än att foga sig eller fly? Inte medverka, inte så, utan bara rätta in sig, ducka och fortsätta så gott det nu går, som lojala tjänstemän och goda medborgare, vanligt hyggligt folk hukande i dikena för att undkomma korselden längs huvudvägen. Numera fick alla barn lära sig om diktaturens fassor, om kidnappningarna, mordet och tortyren i Punta Carretas. Samtidigt hyste idag samma byggnad, i vilken tyrannernas dåd hållit landet i skräck, det luxuösa shoppingcenter där familjer flockades för att åka traditionell julkarusell, sitta i jul-tomtens knä, handla lyxkläder, leksaker och dataspel, och äta bakelser i hjärtat av den ekonomiskt framgångsrika demokrati som sedermera rest sig över massgravarna.

Solomon hävde sig mödosamt upp ur stolen och bet ihop för att kväva den blandning av stön och jämmer som ville fram från den bultande värken i vader och fötter. Dags att skala rödlökarna för att låta dem dra i det mörka vinet med salt, rosmarin och svartpepparkorn innan de kunde ta inkråmets plats i den obrutna bringan. Vitlökarna och persiljeknipporna som skulle göra dem sällskap låg redan klara att krossas och hackas på bänken intill. Det var samma recept som hans far och morbröderna kämpat med under betydligt mer primitiva förhållanden, den där julen 1968 i samma La Floresta, då när hon kommunisten skulle bjudas på en riktig galamiddag. Släkten, *mishpuche* som den gamle surkartan Avrum skulle ha sagt, hade sedan med tiden kommit att samlas alltmer därkring: köpt bit efter bit avstyckad mark att bygga på, eller gårdar intill att restaurera, själva styckat av, sålt vidare och vad det lidit grundat en veritabel semesterby. Tjänat en hacka var och en och kunnat bygga ut sina egna anläggningar med en proffsmurad *parilla*, en pool, AC i uthuset.

Under barnens uppväxt utvecklades det till ett paradiset under beskydd av fars och sedan Solomons delvis övertagna, delvis egenhändigt expanderade nätverk av kontakter i statsapparaten och det näringsliv som ständigt uppvaktade den. De verkliga makthavarna, den militär och säkerhetspolis som med sina tysta amerikanska rådgivare i bakgrunden skötte den terror som under nästan tjugo år drev närapå tjugo procent av befolkningen i landsflykt, såg han inte mer av än poliserna som dirigerade trafiken med bländvita handskar på La Rambla och vakterna i givakt med blänkande bajonetter i änden av gevären utanför Palacio Estévez. Men Solomon var förstås inte dummare än att han förstod att dem han själv pratade med i sin tur själva pratade med befälhavarna däruppe, och att de ansenliga portionerna av postverkets anslag som gick till hemligstämplade projekt handlade om att underhålla kontrollapparaten de byggt upp. Hans eget jobb var att göra det möjligt, utan att hindra landets civila och ekonomiska utveckling, att buga och lyda, underteckna och stämpla de erfordrade handlingarna. Till slut, lagom till att galenskapen upphörde, var han en av de få som kunde organisationen och verksamheten utan

och innan. Så när ämbetsverket i den nya demokratin omvandlats till nationellt företag hade han varit självklar som exekutiv chef under den politiskt tillsatta, rent ceremoniella, vd:n.

Illtjut och barngråt fick honom att lystra till nutiden för en sekund; kiv i poolen med tillhörande ilskena plask. Han begrepp inte orden när någon av de svenska vuxna sade till på skarpen, men något i tonfallet väckte omedelbart minnen av hur överraskande svårt Leah hade haft att begripa det sydamerikanska systemet med nationaliserade industrier. ”Socialism utan socialism”, kallade hon det, hånskrattade och skakade på huvudet när Solomon, ivrig att öva den knaggliga skoltyska som hans far tvingat på honom, förklarat det typiska arrangemanget med statsägda företag med politiskt tillsatta ledningar som skötte centrala basnäringar. Och när han entusiastiskt nickande och full av ungdomligt allvar underströk att det alldeles riktigt inte alls var kommunistiskt, utan nationalistiskt, smålog hon överseende och blåste röken från den illaluktande polska cigarettens rakt ut, samtidigt som hon gav honom en okynnig blick. Han hade ännu inte lärt sig att en kvinnas charm, precis som en mans, oftast signalerar en annan och mer väsentlig närhet än den erotiska. Men där och då fick denna exotiska, äldre kvinnas lekfullt överlägsna sätt att avslappnat hantera en meningsmotsättning honom att chockerad reagera med uppfammande upphetsning. Den varade bara några sekunder, men inte mindre överrumplande och skamlig för det, och reaktionen därpå var omedelbar: ursinnet som oresonligt välde upp fick honom att snabbt resa sig och lämna henne ensam i bersån, innan hetsiga ord som han visste att han skulle ångra djupt hunnit slippa fram över läpparna.

Nu, i ålderdomens tacksamma backspegel, där varje aldrig så svagt eko av förfluten libido utgjorde en välkommen, svalkande paus av livskraft i den pågående förmultning som livet annars erbjöd, såg han mer avslappnat på saken. Sinnliga signaler, verkliga såväl som inbillade, kan tränga igenom vad som helst när de väl etablerats, så som ålderskillnader och släktband, oavsett etikett och moral. Överseende mindes han sin unga manskroppens reaktion lika klart som han för några dagar sedan uppfattat hettan av den svenska släktingens blossande kinder vid första mötet med sin intensiva argentinska bryllings glittrande blick på kvartersrestaurangen i Palermo-distriktet i den heta Buenos Aires-natten.

De hade aldrig mer talats vid på tu man hand under de knappa två månader som besöket varat, han och hon kommunisten. Men han glömde aldrig vare sig upphetsningen inför ankomsten eller den verkliga våg av hetta som överrumplade, förödmjukade och förargade honom, och som sedan förhindrade varje vidare försök till nära kontakt efter deras korta samtal i bersån i La Floresta. Resten av sommaren sysselsatte han sig med arbetet att röja ur druvpresseriet, medan Leah gjorde utflykter till Buenos Aires, och även norrut och inåt landet i sällskap av olika syskon.

Hans far hade varit surmulen, mindes han, då onkel Avrum viskande upplyst om att Leah bevistat en soaré på ”Rodriguez Peña”, den välkända adressen för Sovjetunionens argentinska ambassad. Men han själv vek undan, både kroppsligt och mentalt, när de båda äldre ville dra in honom i det konspiratoriska samtal som sedan utspann sig. Idag förstod han alltför väl vad som oroat dem, och att de antagligen hade velat att han skulle lära sig en viktig läxa.

Han var förstås en i hopen när de vinkade av henne i hamnen inför hemfärden, men kindkyssarna lämnade honom kall, stålsatt som han gjort sig för att klara av vad artigheten krävde, fylld av agg och avsky som han ännu var. Kommunisten som hånskrattade åt deras land och satte sina släktingar i fara genom frivola utsvävningar med fientliga diplomater. Slampa! Förrädare! Nödvändiga känslor då, för att förmå att förneka den skamliga eld hon väckt. Men förebråelsen bleknade med åren, och med att han själv vad tiden led tvingades anträda en och annan diplomatisk bjudning till gagn för sina herrars intressen.

En stund senare låg de större bitarna där de skulle på *parillans* galler och Solomon unnade sig även en mjölig testikel och en bit krispig tunntarm för egen del, snabbt anrättade på eldsidan av anläggningen. Poolen var tom nu och de svenska släktingarna hade dragit sig inomhus för att fly den tidiga kvällens tryckande hetta. Inom en timme skulle värmen börja sjunka undan och de skulle, liksom resten av familjen, dyka upp så sakteliga för drinkar, småprat och det stegvisa småätande som inleder varje god fest. Han lassade in en omgång ved till i järnburen, både för att bibehålla den nakna elden på sidan och för att säkerställa det tjocka lager av kolglöd inunder gallret som krävdes för att hetta upp den massiva djurkroppen i lagom takt. Filéerna hade han lagt lite åt sidan för en långsammare tillredning. Om två timmar skulle det vara dags att börja servera de första smakbitarna. De skulle kunna kalasa på huvudrätten lagom till att fyrverkerierna från stranden och tomterna ikring samt, längre norrut, från Casa Pueblos vitkalkade palats på sin klippudde och de magnifika lyxhotellens tak i Punta del Este, proklamerade 2015.

Minnen som åter svepte in: ett helt annat nyår, knappa tjugofem år tidigare och många decennier efter Leahs återfärd till sitt kommunistiska paradiset. Nu var det nya tider bakom en nyss nedriven järnridå, och Solomon fick återse henne en sista gång, kort före hennes död. Det var en rundresa i Europa för företagets räkning, en av hans sista större insatser innan pensioneringen. Dagarna i Warszawa fylldes av tradiga, simultantolkade möten med den nya demokratins entusiastiskt marknadsliberala byråkrater i centralkommitténs utrymda gamla lokaler. Parken upp mot den okände soldatens grav var fylld av krämarstånd som mest verkade bjuda ut pornografi och perversa sexapparater. Drivor av människor, döende av aids, köld och svält fyllde trottoarerna längs Marszałkowska och runt Kulturpalatset, där de i den bistra vinterkylan bjöd ut sina sista ägodelar eller bara tiggde för

att vinna en dag till av liv i frihetens nådlösa stålbad.

Men på nyårsafton var han ledig och där var hon i telefonkatalogen, hur lätt som helst. De enades om en sen lunch på Hotel Europejski, med sina tunga, bruna draperier kring de magnifika bågönstren i den inre matsalen. Hotellet drevs ännu av den statliga turistbyrån Orbis och därmed präglades restaurangen fortfarande av den nyss avpolletterade epokens dystra estetik. De talade artigt på knagglig tyska, hennes bättre än hans, men å andra sidan var hon närapå blind, starropererad på gammalt vis, med flera glasögonpar hängande kring halsen, linserna till och med tjockare än onkel Avrums någonsin varit.

Efter det impulsiva telefonsamtalet hade det sugit till i magen av nervositet, men så fort de omfamnade varandra i foajén några timmar senare upplöstes all uppsamlad förfluten skräck, som när ett barns sköra såpbubbla spricker av den svagaste vindpust och försvinner utan minsta spår. Hon var nu en skrumpen, vithårig liten varelse, krökt med sin vita käpp och skarpa doft av ålderdom. Endast en och annan eldfångd kommentar under samtalet – mest kom det att handla om hennes syster och hans kusiner och en eller annan bitsk betraktelse över dottern i Sverige – antydde den kvinna som i ungdomen skakat om honom så med bara en spefullt utmanande min och självsäkert tillbakalutad hållning. När han betalade till en av de uppsträckta kyporna, med Orbis stiliserade jordglob broderad i blått på den svarta västens bröst och en stärkt, vit damaskservett över armen, kommenterade Leah surt att de verkade slöa och att annat hade det minsann varit förr, när hon varit här med ministeriet. Så, när han reste sig för att erbjuda henne sin arm när de skulle gå, kunde han inte avstå frågan han sedan några år tillbaka allt oftare ställde sig själv, efter att hans eget land gått denna väg, fast från motsatt håll. Vad tyckte hon nu om den nya tiden, hon som förstod sig på politik och alltid varit så engagerad och hunnit se så mycket? Vad var hennes åsikt om det här nya med frihet och demokrati?

Han ryggade häpet när hon tvärt stannade upp mitt i foajén och häftigt vred sig mot honom, öppnade handväskan med en bestämd rörelse och tyst tog fram en djupt mörkblå, platt, sammetsklädd ask, där förtjänstmedaljens vita emalj glimrade mot sitt rödvita band när hon lättade på locket. *Order Odrodzenia Polski, Krzyż Kawalerski*, skulle han ta reda på flera år senare med hjälp av sonens kunskaper om internet. Sjuttio procent jävlaranamma, för det genom huvudet på Solomon när han förbluffat gapade inför denna överrumplande demonstration.

”Demokrati?”

Leah stoppade tillbaka asken och stängde handväskan med ett bestämt, metalliskt knäpp som ekade mellan hotellets klassiska marmorgolv och höga tak. Med starrglasens jätteögon och en blick lika intensiv som någonsin gubben Avrums den där gången för evigheter sedan i eftermiddagshettan i La Floresta stirrade hon upp på honom och fullföljde svaret:

”Sanningen att säga vet jag inte riktigt vad jag ska tycka, käre Shlojme. Mitt parti fick bara två procent.”

Not:

Redaktionell granskning: Nina Katarina Karlsson, Ulrika Jannert Kallenberg

Språk- och faktagranskning för jiddisch: Paula Grossman

Korrekturläsning: Ulrika Jannert Kallenberg

Korrekturgranskning: Ulrika Jannert Kallenberg